

Mircea Eliade și Generația Marii Uniri. Corespondență cu profesori, prieteni și oficiali (1)

Sabina FÎNARU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

sab59ina@yahoo.com

Abstract: Mircea Eliade began his intellectual formation and rose to prominence in the years immediately following the Great Union, an age dominated by important polemics concerning the relation between traditionalism and modernism, ethnicity and Europeanism, as well as the means of artistic expression of the national specific character and the rise of new aesthetic directions. Eliade's correspondence with outstanding writers, theorists, and critics of the Great Union generation is a reflection of the recognition of the intellectual, literary, and ethical worth conveyed by the younger contemporary's journal articles, essays, and novels; it refers to the cultural turmoil of that time, to the texts that generated it and to the personalities that orchestrated it, also evoked in subsequent memorialistic writings. He stood by his own vision of literature, which was close to that of the modernist group, but also open to tradition - like Șerban Cioculescu, Camil Petrescu, and Cezar Petrescu, to whom I shall refer in my paper, *Mircea Eliade and the Great Union Generation. Correspondence with Writers and Literary Critics*.

Keywords: *polemic, traditionalism, modernism, ethnicity, Europeanism, interwar.*

Dintre miile de pagini care cuprind scrisorile lui Mircea Eliade în volumul *Europa, Asia, America...* [Eliade, 1999] și ale celor care i-au scris, adunate în *Mircea Eliade și corespondenții săi* [1993, 1999, 2003, 2006, 2007], ne vom opri asupra celor trimise în perioada 1926 – 1944, urmărind relația lui cu instituțiile, scriitorii și oamenii de știință din generațiile anterioare și, nu în ultimul rând, cu scriitorii din generația sa. Perioada la care ne referim a fost esențială pentru formarea sa intelectuală, metodele de cercetare, instrumentarul științific, viziunea personală asupra temelor și ariilor sale de interes pe care le-a dezvoltat în perioada maturității creatoare.

S-a vorbit mult despre atitudinea de frondă a lui Mircea Eliade și a generației sale față de vechea generație, care a realizat Marea Unire. Această viziune generalizantă proiectează biografia în ficțiune istorică, ștergând accentele valorilor și convingerilor individuale, reliefând caracteristici marginale drept principale, ignorând resorturile intime și motivațiile acțiunilor fericite sau nefericite ale persoanei istorice și raporturilor ei cu ceilalți, detectabile în documente cu valoare istorică, psihologică și morală, reprezentate de corespondența cu reprezentanți ai ambelor generații. În ea, ni se dezvăluie simplu și spontan atitudinea și gândirea genuină ale oamenilor aflați în spatele creațiilor culturale.

CONFRAȚI ÎN SPIRIT ȘTIINȚIFIC ȘI CRITIC

Este edificatoare, în acest sens, corespondența lui Mircea Eliade cu Valeriu Bologa¹, începută în 1927 și încheiată pe vremea când în România dictatura comunistă era în floare. Profesorul și medicul clujean îi scrisese, entuziasmat de recenzia lui Eliade din *Cuvîntul*, referitoare la revista de istorie a științelor *Archeion*² (condusă de Aldo Mieli), cât și de interesul său pentru acest domeniu. Dar acest interes nu era nou pentru Eliade, pasionat încă din anii de școală de chimie, botanică și entomologie; de atunci devenise colaborator al „Ziarului științelor populare și al călătoriilor”, unde a publicat articole de popularizare și de compilație (*Dușmanul viermelui de mătase*, 1921) și a câștigat premiul revistei pentru „un subiect științific tratat «literar»” [*Memorii*, 1997: 61], cu povestirea fantastică *Cum am găsit piatra filosofală*³. Student, atras încă de Iorga, Hasdeu, Papini, Balzac, Petazzoni și Frazer, căuta împlinirea ca „om universal”, fiind pasionat de alchimie, de religiile de mistere și de orientalism⁴, pentru ca în final să-și susțină licența, deloc întâmplător, în Renașterea italiană. Pe de o parte, alchimia era pentru el „metodă de cercetare și de valorificare a Lumii”, fiind importantă pentru istoria științelor „ca încercare de organizare teoretică a cunoștințelor.”⁵ Pe de altă parte, religiile de mistere, multe de origine orientală, îl fascinau ca experiență religioasă concretă, care transfigura existența practicantilor.

Student încă, Mircea Eliade i-a comunicat profesorului clujean sincera admirație față de activitatea lui în domeniu, delimitându-și interesul personal pentru alchimie, pentru știința greacă și pentru botanică; i-a vorbit despre propriul efort de a crea un cerc de studii pentru promovarea istoriei științei în România cunoscutului și reputatului istoric al științelor Aldo Mieli, care-l invitase să colaboreze la revistă și cu care i-a promis lui Bologa să îl pună în legătură pentru o colaborare viitoare. Răspunsul său la scrisoare dovedește, de la bun început, vocația fondatoare a unui intelectual de anvergură:

„Mă bucur că știința și priceperea D-stră vor fi puse în slujba organizării Institutului. [...] Vă rog să scrieți D-stră darea de seamă asupra Institutului din Cluj, precum și cronică, recenziile privitoare la contribuțiile românești de istoria științelor. [...] Eu voi pregăti recenzia lucrărilor D-stră, a broșurii (proaste, de altfel, dar aceasta nu interesează Apusul; intenția și preocuparea sunt vrednice de ținut în seamă) d-lui Zaharia [...] și a volumașului Galileu de O[ctav] Onicescu. [...] Un ultim amănunt: nu sunt Dr., cum scrie Mieli. El m-a pus astfel, pentru că toți ceilalți redactori erau profesori și doctori.” [MEC, I: 72-73]

Întors în țară din India și primind extrase și monografii (pe care le plătește corect), a văzut „o muncă admirabilă, cu rezultate efective, mai mult, fiecare o piatră în clădirea edificiului științei românești.” [MEC, I: 85] Era perioada sa de „lene” post-indiană, când plănuia „tot lucrări mari, revoluționare”, dar în care avea sub tipar și în șantier „câteva monografii mai modeste din domeniul religiunilor și filozofiei”, foiletoane științifice,

¹ 1892 – 1971; Se păstrează circa 20 de scrisori trimise de Eliade în perioada 1927 – 1969 și 12 expediate de Valeriu Bologa între 1927 – 1938.

² „Cuvîntul”, 1 dec 1927, p. 2; „Cuvîntul”, 5 iun 1928, p. 2.

³ Publicată la 27 decembrie 1921, p. 588-589; [cf. Mircea Handoca, [C] *Mircea Eliade. Contribuții bibliografice*, Societatea literară „Relief Românesc”, București, 1980].

⁴ Va scrie numeroase articole pe această temă precum: *Misterele orfice la Pompei*, în „Orizontul”, 27 mai 1926, *Misterele și inițierea orientală*, în „Adevărul literar și artistic”, 18 iulie 1926, p. 5, *Orfeu și inițierea orfică*, în „Adevărul literar și artistic”, 26 septembrie 1926, p. 3, *Dionysos – Christ*, în „Orizontul”, 3 februarie 1927, p. 52, *Religiile mistice*, în „Cuvîntul”, 13 martie 1927, p. 1-2 etc.; cf. ibid.

⁵ *Marcelin Berthelot și alchimia*, în „Cuvîntul”, 14 februarie 1928, p. 1-2.

versiunea franceză a tezei sale despre Yoga (*Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, 1936) și editarea operei lui Hasdeu.

De-a lungul timpului, a scris câteva articole elogioase referitoare la activitatea științifică a lui Valeriu Bologa⁶, dar i-a comunicat cu sinceritate critică viziunea sa asupra cercetării științifice, exigențele sale, care sunt formulate și în articolul despre *George Sarton*, ce urma să apară:

„Cred și eu că munca de analiză amănunțită a trecutului științific român e necesară, urgentă și interesantă. Dar mă întreb dacă e istorie științifică sau istorie culturală. Părerea mea e că lucrările D-stră sunt istorice, culturale, medicinale (dacă vrei) – dar foarte puțin istorico-științifice; [...] ceea ce înțeleg eu prin istoria științelor se practică foarte rar chiar în străinătate.” [MEC, I: 75-76]

Din India, i-a scris despre intenții de călătorie dincolo de hotare și despre călătorii de studiu efectuate deja, despre interesul pentru farmacie și magia farmaceutică, pentru fiziologia și anatomia sistemului nervos în yoga. Încă din 1927, Eliade definește spiritul științific în stil sartonian; în această perspectivă, este „singurul umanism cu putință în zilele noastre” [MEC, I: 78], fiind o activitate „corectă și sistematică”, o *sinteză* opusă „improvizației care bântuie la noi”, fără a se confunda cu gazetăria ori cu monografiile generale, iar această idee este reluată până în 1936, printr-o serie de articole. Onestitatea intelectuală și lupta împotriva diletantismului l-au determinat să nu publice cercetări care i-ar fi depășit competențele; a refuzat, astfel, oferta lui Bologa de a scrie un articol despre istoria științelor și a spiritului pozitiv în India:

„să scriem studiul în colaborare, pentru că atunci nici eu n-aș face diletantism în medicină, nici d-ta în sanscrită [...]. Asupra matematicii și fizicii, voi cere colaborarea dlor Sergescu și Onicescu. În câțiva ani, am putea, acești patru, publica o foarte interesantă monografie – și am putea-o prezenta la Varșovia în 1933.” [MEC, I: 82-83]

Ideea de a organiza el însuși un Institut de studii orientale și religioase l-a preocupat din chiar acei ani de la începutul carierei în domeniu, dorind a fi „deschizătoare de drumuri”, mizând și pe colaborarea cu Aldo Mieli, cu profesorul Dasgupta („cea mai formidabilă minte a Indiei moderne”) și cu alți învățați europeni cu care coresponda; era perioada în care colabora la revistele „Recherche Religieuse”⁷ (condusă de Ernesto

⁶ *Institutul de Istoria Medicinii*, în „Cuvîntul”, 31 octombrie 1928, p. 2, *Istoria medicinei la Cluj*, în „Cuvîntul”, 11 mai 1932, p. 1, *Valeriu Bologa*, în „Vremea”, nr. 400, 11 august 1935, p. 9, *Istoria medicinei în România*, în Revista Fundațiilor Regale, iunie 1936, p. 664-669, *Vânătorii de microbi*, în „Cuvîntul”, 9 martie 1938, p. 2, cf. Mircea Handoca, C. De la această temă va deriva o alta în scrierile lui Eliade, cea a „omului nou”, după cum bine observă Giovanni Casadio: „Și științele puteau, deci, să se îndrepte în direcția „noului umanism”, să ajute la construirea „omului nou”. Și nu doar științele exacte, ci și științele umane precum filologia și istoria. [...] Ce înseamnă toate astea? Că nu toate „noile umanisme” și nu toți „oamenii noi” sunt la fel, că nu toți – cum strigă în gura mare cercetători de slabă credibilitate științifică – sunt utilizabili la instaurarea unui regim totalitar și purtători ai unei ideologii antisemite. [...] Eliade utilizează desigur cu o anumită frecvență expresia „omul nou” în multe eseuri din 1932 – 33, fără a o fi inventat el: era, de fapt, utilizată constant în scrierile intelectualilor contemporani lui, atât de stînga cât și de dreapta, fie legionari sau comuniști [cf. M. L. Ricketts, *Radăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, București, 2004, Vol. I, p. 545].” – Giovanni Casadio, *Între filozofie, medicină și folklor. Mircea Eliade și Valeriu Bologa*, http://www.orizonturicultural.ro/ro_recenzii_Giovanni-Casadio.html.

⁷ Aici publică *Imale e la liberazione nella filosofia Samkhya-Yoga*, an 6 (1930), p. 200-221 și *Il rituale hindu e la vita interiore*, „Recherche religieuse”, an 8 (1932), p. 484-504; în „Logos” nr. 1-2, publică două recenzii în 1928 – cf. Mircea Handoca, C.

Buonaiuti), „Archeion”, „Asiatica” și „Logos” cu articole de istorie și filosofie a științei și religiei; spiritul critic și dorința de inovație științifică i-au însuflețit eforturile, hotărându-l „să sacrific[er] totul cercetărilor”; comentând articolul său despre *Cunoștințe botanice în vechea Indie*⁸, atrăgea atenția „că nu există, încă, o lucrare completă într-o limbă europeană asupra acestui subiect.” Însuși stilul său de lucru era al unui erudit, mărturisind că nu poate

„publica decât după ce mă copleșesc notele [...], trebuie să le adun și să le integrez, înțelegându-le. De aceea, articolele mele sunt lungi, seci și se referă întotdeauna la alte articole pe care le-am scris sau pe care le voi scrie.” [MEC, I: 83]

În articolul *Sarton și istoria științelor*⁹, Eliade se referă la importanța *inter-* și *trans-*disciplinarității în cercetare:

„Ca orice disciplină, istoria științei trebuie să-și explice 1) rostul 2) metodele 3) rezultatele. (...) Sarton, cu dreptate, socotește că numai progresul global al științei interesează. Istoria științelor dovedește unitatea științei, pentru că: 1) progresul fiecărei științe depinde de progresul celorlalte și există 2) simultaneitatea descoperirilor științifice. E evidentă, astfel, necesitatea colaborărilor în timp și spațiu.”

Acest mod de gândire îl ajută să lărgescă domeniul de cercetare al tezei sale despre yoga, după cum mărturisește în *Memorii* [Memorii, 1997: 181]; el a înțeles că sistemul filosofiei clasice yoga, ascetice, idealiste și pesimiste, în care maestrul său era specializat, este mai puțin interesant decât un alt domeniu, neglijat de cercetătorii indieni și europeni, yoga tantrică, vitalistă și populară (din epică, legende, folclor); căutând noul, tânărul înțelege că India „nu cunoscuse numai dorința de *eliberare*, ci și setea de *libertate*”, care valorifica „pozitiv realitățile cosmice și vitale”. Acolo studiază alchimia și, deoarece medicina antică s-a folosit de plantele medicinale, se informează despre practicile medicinale populare și documentează mătrăguna, despre care va scrie numeroase articole. Articolul *Plantele lui Jagadish Bose*¹⁰, despre omologia formelor de viață din regnuri diferite, îl ajută să înțeleagă capacitatea unei „culturi integrale” de a îngloba perspective diferite, antagonice chiar, dovedind „unitatea funciară a vieții” [Memorii, 1997: 198].

Primele sale cursuri și seminarii pe care le va ține după susținerea tezei de doctorat (1932) vor valorifica experiența acumulată în India¹¹. La elaborarea tezei sale, Eliade a aplicat metoda *trans-disciplinară* în studierea științei, filosofiei și religiei indiene, care formează „un tot organic firesc”, după cum îi mărturisea lui Valeriu Bologna, în 1934:

„De un an lucrez nebunește la redactarea definitivă, în limba franceză, a studiilor mele asupra fenomenologiei meditației indiene. E mai mult decât o carte de orientalistă sau de istoria religiilor. Este, sper, o lucrare de filozofie a culturii, deși are aparențe

⁸ „Buletinul Societății de Științe din Cluj”, nr. 8, 8 oct 1931, p. 221-237, cf. *ibid.*.

⁹ „Cuvîntul”, 11 nov. 1928, p. 1-2.

¹⁰ „Cuvîntul”, 22 ianuarie 1932, p. 1-2.

¹¹ În *Memorii*, Eliade își amintește: „... anunșasem un curs despre *Problema răului și a mântuirii în istoria religiilor* și un seminar despre *Disoluția conceptului de cauzalitate în logica budistă medievală*. Meditasem îndelung asupra acestor probleme, cunoșteam destul de bine materialul documentar [...]. Dar când am ajuns într-o vineri după-amiază la Facultatea de Litere [...], m-am întrebat dacă nu era la mijloc o eroare. Nu puteam crede că toată lumea aceea înghesuită pe coridor venise să mă asculte pe mine. [...] Din fericire, Nae Ionescu nu era acolo. Mi-era rușine să am la deschiderea cursului meu mai mult public decât el – deși știam bine că majoritatea veniseră [...] ca să-l vadă și să-l asculte pe autorul lui *Maitreyi*.” – ed. cit., p. 273.

filologice și tehnice. Cred că am putut demonstra un lucru cu totul nou: tendințele către concret, către experiența reală și imediată ale spiritului indian. Urmăresc pe bază de texte reacțiunea maselor pre-ariene din India contra schemelor abstracte ale brahmanismului și ale «filozofiei» sanscrite. Lucrez de cinci ani încheiați la această demonstrație și m-am folosit de toate instrumentele de cunoaștere științifică: filologie, etnografie, istoria religiilor, istoria filozofiei, psihologie.” [MEC, I: 88]

Viziunea comparatistă timpurie, confirmată de experiența indiană, îl va călăuzi în cercetarea științifică a folclorului românesc, pornind de la cel medicinal¹²; iar editarea operei lui Hasdeu i-o va consolida (1937). Până în 1937, cei doi au făcut schimb de publicații științifice și de cărți¹³. În 1938, când începuse lucrul la editarea revistei internaționale de istoria religiilor, etnografie și folclor, „Zalmoxis”, urmărit de autorități, evoca însă cu melancolie imaginea unui paradis livresc pierdut, cu doar două săptămâni înainte de arestarea sa:

„Îți închipui bucuria mea zărindu-ți slova scrisă pe pachet. Toate aceste lucruri îmi aminteau un paradis pierdut: știință, liniște, libertate.” [MEC, I: 93]

Eliade vede încă de la întoarcerea în țară, în 1931, „că toate merg greu acum” și începe să înțeleagă încă o dată tragedia omului de știință de aici:

„Bănuiam eu de când am venit că mizeria și indiferentismul copleșesc toate instituțiile, sterilizează toate entuziasmele și întunecă și mintea, și speranțele – dar nu mi-aș fi închipuit că au ajuns în asemenea hal! [...] Văd că toți suferă și înțeleg că suferința nu e restrânsă numai la țara noastră. Totuși, nu e mai puțin o suferință.” [MEC, I: 84-85]

MAEȘTRI

După susținerea doctoratului, nici un profesor de la Universitatea București nu i-a oferit șansa de a rămâne la catedră, pe un post scos la concurs, cu excepția lui Nae Ionescu; remarcat de Pamfil Șeicaru, redactor șef la „Cuvântul”, care l-a lăudat într-o notă și i-a retipărit unul dintre articolele apărute în „Revista universitară” (despre Ionel Teodoreanu), acesta l-a acceptat ca redactor retribuit (aidoma lui Nae Ionescu, intrat și el în redacția ziarului din același an¹⁴) încă din toamna anului 1926, când Eliade i-a făcut o vizită, după plecarea de la „Revista universitară”; urma să publice acolo două foiletoane săptămânal¹⁵. Eliade nu a dat oficial concurs la universitate, ci a fost acceptat de profesor ca asistent onorific, pentru a susține cursul de metafizică și seminarul de istoria logicii din norma sa, cedându-i o parte din propria-i leafă, după cum amintește și în *Memorii*. Astfel începe, în 1933, cariera academică a lui Mircea Eliade, pe plaiurile Dâmboviței. Nu se păstrează nici o scrisoare a lui Eliade către Nae Ionescu, doar două texte scurte ale lui Nae Ionescu, din

¹² Are dreptate Mihaela Gligor, care afirmă că „Interesul său pentru istoria științei și încercarea de a face ceva în acest sens l-au dus pe Eliade, indirect, înspre folclor”. Vezi Mihaela Gligor *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade și Valeriu Bologa*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p. 28. Cercetarea folclorului l-a apropiat și de Ion Mușlea (1899 – 1966), conducătorul Arhivei de Folclor a Academiei Române din Cluj, de la care se păstrează 3 scrisori (1936, 1939 – 1940), referitoare la schimburi de cărți și broșuri semnalări în presa vremii, ori la dificultățile colaborării la revistele pe care le conduceau [MEC, III: 205-207].

¹³ Ultima solicitare a lui Eliade datează din 1969.

¹⁴ În *Memorii*, Eliade menționează că prezența profesorului îl „asigura că acest fel de gazetărie nu e incompatibil cu o activitate științifică riguroasă.”, ed. cit., p. 121. Au mai colaborat la acest „ziar politic independent, scris de intelectuali” Lucian Blaga, Iuliu Maniu, Cezar Petrescu etc.

¹⁵ Aici vor apărea, pe lângă articole cu temă literară sau istorico-religioasă, *Itinerariul spiritual, ori Scrisori către un provincial*.

1929 și 1930, în urma obținerii de sprijin financiar de la Ministerul Artelor, Banca Națională și Casa Școalelor pentru acoperirea cheltuielilor din India.

Încă din anii premergători perioadei de referință pe care o avem în vedere, s-au păstrat câteva ciorne ale unor scrisori netrimise, destinate măștrilor adolescenței sale, Nedelea Locusteanu (1926) și Nicolae Iorga (1923). Primului, profesorului său de latină din liceu, îi mulțumește pentru formarea spiritului critic, care l-a desăvârșit intelectual:

„Preavenerate Maestre, în ziarul pe care îndrăznesc a vi-l trimite, se află publicată, sub iscălitura lui Pamfil Șeicaru, o notiță elogioasă la adresa-mi. Găsesc nimerit să v-o trimit, deoarece o bună parte dintre însușirile-mi s-au desăvârșit sub privegherea Voastră, prin critici aspre și juste, prin îndemnuri și prin sfaturi. Nici unul dintre elevii voștri nu vor uita orele în care se biciuiau superficialele cugetări, lipsa de plan, obscuritatea exprimării, retorismul searbăd, șirul de fraze dezarticulate și se sfătuiam preciziunea, claritatea, documentarea și sobrietatea. Din fericire, am știut să-mi asimilez învățămintele izvodite din cultura clasică și roadele se arată îmbelșugate. Cred că notița aceasta Vă va aduce în orice caz satisfacția pe care o simte Maestrul în fața laudei aduse ucenicului, care n-a făcut altceva decât să-l urmeze. Preaumul învățăcel, Mircea Eliade.” [MEC, II: 106]

Celui de al doilea, personalitate controversată în presă pentru orientarea sa politică, stilul critic și metoda de cercetare istorică, îi mărturisește fascinația pentru exemplul intelectual pe care-l întrupează; cunoscându-i opera, a fost animat de „respect amestecat cu spaimă” și a dorit încă de pe băncile școlii a-l imita pe „Iorga, bun român, desăvârșit cărturar și neprețuit erou al voinței”, adevărat model de energie creatoare, care l-a mobilizat la lucru în momentele de slăbiciune [MEC, II: 39]. În 1925, va scrie în „Vlăstarul”¹⁶ Iorga, în aceeași manieră admirativă, pentru ca numai după un an să se producă ruptura violentă de idolul său din cauză că tânărul student, redactor al „Revistei universitare”, a publicat un articol critic despre *Sinteza istorică a D-lui Iorga*, care i-a supărat pe acesta și pe admiratorii lui, provocând un adevărat scandal și iminenta dispariție a publicației¹⁷.

Lui Iorga îi va trimite o altă scrisoare, în 1931 din India, pentru a-l sprijini pe profesorul rus Bogdanov, care spera la crearea unei conferințe de limbă arabă și persană la universitatea bucureșteană; cunoscând dintr-un articol al său „via dorință” a istoricului „de a inaugura studiile orientale în învățământul nostru universitar”, Eliade vrea să uite incidentele anterioare și îi cere ajutorul „cu adânc respect”, dar nu va primi răspuns. [MEC, II: 40] Iorga nu-l va ierta niciodată, criticând în „Neamul românesc” „fițuicile în care studenții improașcă cu noroi pe propriii lor profesori” [Memorii, 1997: 119], iar peste ani, atacându-l violent, alături de susținătorii săi, pentru paginile considerate pornografice din *Întoarcerea din rai și Domnișoara Christina*.

În *Memorii*, Eliade comentează consecințele criticii sale iconoclaste și ale supărării lui Iorga:

„Paginile acestea au jucat un rol hotărâtor în tinerețea mea. Critica volumului lui Iorga era exagerată și plină de teribilisme juvenile. În admirația mea fără seamăn față de genialul polihistor, fusesem profund dezamăgit de acest prim volum al Sintezei. [...] Visasem ani de zile la această carte. Mi-o închipuisem limpede, concentrată, lapidară, adevărat monument construit ca să înfrunte secolele, [...] descurajat, mai ales, descoperind

¹⁶ Nr. 3, p. 4-7.

¹⁷ Martie, nr. 3, p. 85-90. În pofida acestui lucru, el a publicat o serie de articole despre Iorga în „Cuvîntul”, sub genericul *Cetind pe Iorga: Noi și Nicolae Iorga*, 6 noiembrie 1926, p. 2; *Impulsul poligrafic*, 9 martie 1927, p. 1-2; *Lecturile*, 1 aprilie 1927, p. 1-2. *De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga*, 5 martie 1927, p. 1-2.

că cel mai învățat istoric pe care îl dăduse neamul românesc ignora bibliografia recentă [...], nu se ținuse la curent cu modificările care avuseseră loc în problematica istoriografiei orientale și antice.” [Memorii, 1997: 118-119]

În ciuda aparențelor create de episodul din 1926 – 1927, Eliade a continuat să scrie despre idolul primei sale adolescențe și în termeni elogioși, după cum se va vedea în continuare.

Lui Constantin Rădulescu-Motru i-a adresat, între 1926 – 1938, opt scrisori; prima, păstrată în ciornă [EAA, III: 7], este către profesorul decan al Facultății de Litere și Filosofie, în legătură cu supărarea lui Nicolae Iorga, provocată de articolul său din „Revista universitară”. Ca să-i protejeze existența și ca să nu fie blamați ceilalți membri ai redacției, Eliade își asumă întreaga responsabilitate pentru apariția articolului și își anunță retragerea din echipă. Deși îi mărturisește decanului că Iorga este pentru el „un uriaș” în umbra căruia jinduisse să crească, pe care îl admirase și și-l alesese ca model de energie și creativitate [Memorii, 1997: 118-120], nu-și retractează opiniile din articol, nici nu renunță la libertatea sa de gândire:

„Sînt și voi rămâne întotdeauna un admirator al lui Nicolae Iorga. Mă dor însă greșelile Sale și îmi păstrez totdeauna simțul proporțiilor și calmul judecăților. Dovada profundeii mele admirații va fi cartea *Cetind pe Iorga* la care lucrez și care va fi sfîrșită la iarnă. Articolul asupra sintezei l-am scris pentru că nu sunt un adept al medievalului Magister dixit și gîndeam că el va da loc la discuții academice, științifice. Lucrurile s-au petrecut altfel. Pentru care vă cer încă o dată iertare.” [MEC, III: 6]

Sinceritatea, onestitatea intelectuală și deziluzia sa arată experiența rupturii dintre ideal și realitate. S-a vorbit mult despre acel articol și despre seria care a urmat, publicată în „Cuvîntul”, sub titlul generic *Cetind pe Iorga*. Și totuși, la o lectură proaspătă, ne dăm seama că observațiile lui Eliade rezistă, că erau corecte atunci, când reevalua canonul după care era judecat idolul adolescenței sale, afirmând poziția schimbării de paradigmă odată cu apariția generației sale. În *Lecturile*, Eliade afirmă:

„Revizuirile acestea nu sunt dovada unei impietăți. Ci o necesitate a spiritului critic. Nu putem construi decât după ce am precizat valorile și am pipăit terenul. Creația nu poate ignora tradiția. Dar această tradiție trebuie cu multă pătrundere cercetată și cu mult calm prețuită. Numai astfel munca va fi fecundă și continuitatea generațiilor organică.” [Lecturile, 1972: 2]

Același lucru îl afirmă în registru ironic și alte trei articole, *De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga, Impulsul poligrafic, Noi și Nicolae Iorga*, punctând necesitatea unei creații științifice originale, ale cărei standarde să fie în acord cu exigențele din Occident, în ceea ce privește metoda de lucru, bibliografia și citarea surselor. El definește și termenul *poligrafie enciclopedică*, care se leagă de ideea unei sinteze științifice și teoretice originale și unitare, sistematice și filosofice, descifrând tâlcuri noi lecturii cărților mai vechi, prin viziunea însuflețită de spirit critic și pătrundere analitică (care s-a manifestat în opera lui Aristotel), diferită de simpla compilație sau de sistematizarea vulgarizantă.

Dar să revenim la corespondența cu profesorul C. Rădulescu-Motru, prilejuită de relația oficială, în primul rând. În 1929, Rădulescu-Motru îl invită pe Eliade să trimită o serie de articole de „orientare în filosofia indiană”, pe care „să le tipărim la Casa Școalelor”,

fiindcă „filozofia indiană este ca și inexistentă la noi”¹⁸. El apreciază noutatea cercetărilor sale doctorale, deși recunoaște că nu poate înțelege logica argumentației indiene, „alta decât cea europeană”, de parcă s-ar găsi „în fața unei lămpi cu lumină intermitentă, câteodată prea vie, și altădată prea slabă”:

„În privința scopului studiilor d-tale sunt perfect de acord. De o catedră, numai de o conferință de istoria religiilor, avem mare nevoie la noi, unde acest studiu se face prea ortodoxicește!”¹⁹ [MEC, IV: 37-38]

Aflat de un an în India, în septembrie 1929, iar apoi în 1930, Eliade îl roagă să îi scrie o recomandare²⁰ către biroul de valută al Universității bucureștene pentru prelungirea bursei (în contextul tulburărilor politice din India și morții Maharajahului²¹). Sunt emoționante naturalețea și demnitatea cu care studentul formulează cererea: „*Vă rog din toată inima să susțineți, dacă o credeți cinstită și justificată, cererea mea.*” [MEC, III: 9].

Ambiția sa de a-și publica studiile în străinătate, unde fusese deja invitat să colaboreze²², este răspunsul normal la încurajările primite din partea unor cercetători prestigioși, care apreciau noutatea materialului investigat, necunoscut în Occident (texte, manuscrise, tratate și școli Samkhya și Tantra), și nu o dovadă de narcisism, cum au opinat unii biografi. Gesturile amicale ale profesorului vorbesc de la sine (trimiterea de extrase din lucrări de specialitate, de informații despre schimbările politice care i-ar putea influența studiile etc.). Eliade continuă să se dedice muncii sale „cu disciplină, luciditate și prudență” [MEC, III: 8], fiind recunoscător pentru șansa care i s-a oferit:

„Pe aici, pregătiri pentru mișcare serioasă la toamnă. Dar eu, locuind în casă indiană, în cel mai indian cartier al Calcuttei – nu sunt în primejdie. Existența mea e nu numai un privilegiu nestemat pentru cariera mea științifică, ci și o revelație umană directă și urgentă a unui spirit, a unei rase care rămâne pecetluită majorității orientalștilor.” [MEC, III: 12]

După revenirea în țară, scrisorile către profesorul său cuprind trimiteri la tensiunile politice și economico-sociale care grevează existența tinerilor intelectuali, mai ales. În 1932,

¹⁸ Eliade va colabora la „Revista de filosofie” condusă de profesorul său în nr. 2, aprilie – iunie 1930, unde publică *Introducere în filozofia Samkhya*.

¹⁹ Aluzie la Nae Ionescu, însărcinat de el cu susținerea cursului de Logică; acesta ar fi făcut „un soi de misticism diletant”, denigrându-l în „Cuvîntul” din cauza opoziției sale. Se păstrează 4 scrisori către Eliade redactate între 1929 – 1938, și una oficială, către Ministrul de Externe – vezi MEC, IV – V.

²⁰ Celelalte recomandări au fost semnate de Dimitrie Gusti (1880 – 1955) și Nae Ionescu. Ca bursier în străinătate, el este nevoit să corespundă și cu Ministrul Instrucțiunii, care i-a acordat ajutor de studii pentru procurarea biletului până la Calcutta în octombrie 1928, iar în anul următor i-a finanțat parțial o călătorie de studii în Jaipur, cu ocazia participării la “All India Philosophic Congress” din Lahore, ca delegat al universității din Calcutta. În solicitarea sa, prilejuită de „cea dintâi contribuție românească la un congres științific asiatic” [MEC, II: 324], Eliade este corect în precizarea facilităților și costurilor acoperite de partea indiană; de la G. Vlădescu-Răcoasa, Eliade află că profesorul Gusti nu primise cererea lui, dar i-a dat „asigurarea caldă [...] în ceea ce privește sprijinul său pentru prelungirea valutei”, vorbind „din dragostea și considerația ce ți-o păstrează” cu câțiva dintre membrii comisiei, „recomandându-te stăruitor și convins pe deplin de rodnicia muncă ce o depui la Calcutta.” [MEC, V: 89]. Când a revenit în țară, Dimitrie Gusti a devenit ministru al instrucției și artelor și a fost președintele comisiei în fața căreia și-a susținut teza de doctorat – cf. *Memorii*, ed. cit., p. 253.

²¹ Președinte al acestei comisii a fost Nicolae Iorga, care, spre cinstea sa, i-a aprobat cererea, dar C. Rădulescu-Motru îi mărturisește cu umor: „Anul viitor, sper să nu mai fie dânsul ca președinte al comisiei de valută.” [MEC, IV: 39].

²² „Revue d’histoire de la philosophie”; „Recherches religieuses”; „Asiatica”; „Archeion”; „Revista de filosofie” etc. – cf. Mircea Handoca, C.

după satisfacerea stagiului militar și susținerea tezei de doctorat, se luptă cu sărăcia, indiferența și proasta organizare a instituțiilor culturale și academice, generate de criza regală, a partidelor și ideologiilor de import (italo-germane și rusești)²³. Legătura sa cu decanul facultății bucureștene a fost însă motivată doar de interese intelectuale comune și de reciproca recunoaștere a valorii.

După convorbirea *Cu dl. prof. Rădulescu-Motru despre destinele culturii românești*²⁴, Eliade revine asupra lui abia în 1934 cu articolul *Domnii Iorga și Rădulescu-Motru își scriu memoriile*²⁵, în 1935 – cu subiecte care-l interesau și pe el în acea perioadă, despre *Reabilitarea spiritualității*²⁶ și *Românismul d-lui Rădulescu-Motru*²⁷ și în 1938, cu *Filozofii români peste hotare*, în care își exprimă regretul că studiile filozofice ale lui C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu și L. Blaga nu sunt cunoscute dincolo de hotare²⁸. Articolul despre românism reliefează tipul de naționalism acceptat de Eliade, de centru, nediscriminator, antipoliticianist și antimarxist; el îl compară cu naționalismul lui Iorga și cu rădăcinile lui culturale și definește rolul generației 1900-1916:

„Am avut prilejul și altădată să arăt importanța acestor capitole de filozofie a istoriei, culturii și politicii românești, pe care d. profesor Rădulescu-Motru le publică. [...] Aceste articole atât de substanțiale, semnate de un autor care nu e numai un strălucit profesor și gânditor, dar și unul dintre șefii spirituali ai generației sale” sunt foarte importante. „Căci, alături de Nicolae Iorga, domnul Rădulescu-Motru este incontestabil omul cel mai viu, cel mai creator și cel mai original al generației de la 1900”, dar, din păcate, ambii sunt ignorați.

„Și domnul Iorga și domnul Motru au fost trădați de generația ai căror șefi spirituali sunt. E și firesc să fie așa; rareori a mai crescut în România o generație atât de politică și de politicianizată ca generația lui 1900, și care astăzi încă ocupă cele mai esențiale și mai remuneratorii posturi de comandă. [...] D. profesor Motru e naționalist fără a fi sovîin; și crede în românism fără a accepta totuși linia de luptă a extremei drepte. [...] Căci, așezat pe axa centrală a românismului lui Kogălniceanu și Eminescu, d. Motru accentuează totuși elementul dinamic, revoluționar al acestei poziții. [...] Adică, este optimist și încrezător în progresul continuu al poporului românesc [...] și este în același timp ponderat, lucid, critic în judecata sa naționalistă. [...] Optimist și critic, naționalist și lucid, metafizician și antimistic, iubitor de oameni și antimarxist. [...] După ce am comentat unul dintre articolele d-lui Motru, intitulat „Reabilitarea spiritualității”, am primit vreo trei răspunsuri, [...] toate din presa de stînga [...] studiul d-lui Motru, ca și comentariul meu, erau antimarxiste. [...] Românismul d-lui Rădulescu-Motru este istoric, nu etnic; [...] numai vocația, numai conștiința acestei etnicități, cu toate implicațiile ei spirituale, cucerește dreptul de prezență în istorie [...] firul de foc care leagă ideologia lui Eminescu

²³ În 1932, îi trimite o scrisoare profesorului Ion Simionescu (1873 – 1944), de la Facultatea de Științe, director al Editurii Cartea Românească, propunând pentru consiliul de administrație publicarea volumului *India*. Profesorul îl asigură că va avea în el „un susținător sincer”, pentru că apreciază modul său de redare a celor trăite și îi propune să publice cartea pe care Eliade o va intitula *Într-o mănăstire din Himalaya* [MEC, V: 355]. În legătură cu aceste subiecte, Eliade i-a adresat, în 1932, 3 scrisori, iar profesorul 2. Din aceleași motive acceptă să traducă pentru Fundația pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II cartea colonelului Lawrence, *Revolta în deșert*, așa cum reiese din scrisoarea către Secretarul ei general. [EAA: 358].

²⁴ „Cuvîntul”, 13 noiembrie 1932, p. 3.

²⁵ „Credința”, 17 februarie 1934.

²⁶ „Criterion”, Anul II, Nr. 6-7, Ianuarie – Februarie, 1935, republicat în *Profetism românesc*, II, Editura Roza vânturilor, București, 1990, p. 65-69.

²⁷ „Vremea”, 7 iulie 1935, p. 6, republicat în *Profetism românesc*, II, ed. cit., p. 104-107.

²⁸ „Sânzana”, 15 ianuarie 1938, p. 3 – apud Mîrcea Handoca, p. 206.

de cea a d-lui Iorga (nu mă refer la activitatea de partid a profesorului, ci la «profetismul domniei sale atât de fecund în lămurirea și exaltarea virtuților românești».)

Confuzia rușinoasă a planurilor vine din iresponsabilitatea politicianilor „care au prostituat o formulă” și a acelei prese „care confundă cu rea-credință naționalismul cu fascismul și românismul cu antisemitismul.”

Se pare că și în mult lăudata, dar necoapta democrație de după 1918, puterea politică, deținută de unii reprezentanți ai elitelor intelectuale, acționa în mod nefast în instituțiile de cultură, încercând să manipuleze presa și învățământul. După suspendarea, în 1934, a revistei „Cuvîntul”, unde publicase mai multe articole despre Nicolae Iorga, Eliade a rămas în colimatorul lui și al echipei sale (N. Georgescu-Cocoș); atacând modernismul în paginile „Neamului Românesc”, au publicat pagini din romanele *Întoarcerea din rai* și *Domnișoara Christina*, acuzându-l pe autorul lor de pornografie și solicitând, prin acest pretext, înlăturarea lui Eliade din Universitate; la câteva zile după apariția ediției Hasdeu, Ministerul Educației Naționale a dat un comunicat de suspendare a lui în aprilie, iar Eliade a făcut o cerere către decanul Facultății de Litere și Filozofie pentru clarificarea situației sale. Iată răspunsul lui C. Rădulescu-Motru, primit în luna iunie:

„La adresa Ministerului Educației Naționale [...], prin care se cerea să se facă cercetare asupra literaturii publicată de d-l Mircea Eliade în romanul *Întoarcerea din rai* și să se aplice sancțiunile prevăzute de lege, Consiliul Facultății de Litere constatând că d-l Mircea Eliade nu are în organizarea Facultății decât însărcinarea de asistent onorific al d-lui conferențiar Nae Ionescu și că, așa fiind dânsul, nu poate fi anchetat sau judecat după o procedură prevăzută de lege, a socotit că singura măsură ce poate lua ca urmare la adresa Ministerului Educației Naționale este de a invita pe dl. Nae Ionescu, ca d-sa să renunțe la asistența onorifică a d-lui Mircea Eliade, fără ca prin aceasta să prejudice asupra viitoarei cariere universitare a d-lui Mircea Eliade. Consiliul Facultății de Litere n-a judecat literatura d-lui Mircea Eliade și, ca atare, n-a exprimat nici un fel de calificare asupra ei, nici asupra moralității autorului.” [MEC, II: 1]

Eliade a intentat proces Ministerului, pe care l-a câștigat, susținut de colegi, scriitori și studenți²⁹.

Nu peste mult timp, a fost supus urmării și perchezițiilor repetate, urmate de întempestiva sa arestare (14 iulie 1938). În arest, a continuat să lucreze la studiul despre mătrăgună și la editarea primului număr al revistei „Zalmoxis”³⁰. În *Memoriile* sale, Mircea Eliade scria despre motivele care l-au determinat să editeze această revistă:

²⁹ Iată ce îi scria Jaques Byck (1897 – 1964), lingvist și filolog, profesor la Universitatea București, pe 5 mai 1937: „Stimate Domnule Eliade, la câteva zile după ce ai pus în mâinile iubitorilor de carte românească magistrala ediție a operelor lui Hasdeu, autoritatea școlară te exclude din învățământ. De ce nu-mi pot striga revolta așa cum trebuie! Țin totuși să te consolez. Nu uita că acest lucru s-a întâmplat cândva și lui Hasdeu (vezi ediția D-tale, vol. I, pag XVIII, 327 ș.a. Pentru un om cu însușirile D-tale – și dată fiind identitatea împrejurărilor – acest lucru trebuie să fie de bun augur. Cu convingerea că prezviunea mea nu va da greș, te rog să crezi în bunele sentimente pe care ți le păstrează, al d-tale, J. Byck”. [MEC, I: 155-156].

³⁰ În primele două numere, au colaborat din străinătate Ananda K. Coomaraswamy (*Filosofia artei medievale și orientale*), Raffaele Pettazzoni (*Corpus presărat cu ochi*), C. Hentze (*Cultul ursului sau al tigrlui și T'ao-t'ie*), Benjamin Rowland (*Buddha și Zeul Soare*), J. Przulski (*Cultul stindardului la sciți și în India*), iar din țară Ioan Coman și Petru Caraman (*Originea și evoluția credințelor în Europa Orientală*), Mircea Eliade (*Cărțile populare în literatura românească, Note asupra simbolismului acvatic*, studiile despre *Mătrăguna și miturile „nașterii miraculoase”*) etc. cf. <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7471>. Eliade a purtat o intensă corespondență cu mai mulți cărturari (D. M. Pippidi, de la care se păstrează 2 scrisori din 1938, Ion Mușlea etc.).

„Mă hotărâsem să scot Zalmoxis, în speranța că, pe de o parte, voi încuraja studiile de istorie a religiilor în România, iar, pe de altă parte, voi promova rezultatele cercetătorilor români, publicându-le într-o limbă de mare circulație. Nu exista nici o catedră de istorie a religiilor la facultățile de litere și filosofie, deși Vasile Pârvan, Nae Ionescu, iar, de câțiva ani, eu însumi, ținuserăm cursuri de istorie a religiilor. Mă interesa, de asemenea, «deprovincializarea» studiilor de folclor și etnologie comparată în România. Îmi propuneam să silesc folcloriștii români să ia în serios valoarea istorico-religioasă a materialelor pe care le adunau și le utilizau; să treacă, adică, de la faza filologică la momentul hermeneutic.” [Memorii, 1997: 339]

Decan atunci, Rădulescu-Motru a cedat 20.000 de lei din fondurile Facultății de Litere pentru tipărirea ei. Abia eliberat din sanatoriul Moroieni, unde ajunsese din cauza condițiilor de detenție de la Miercurea Ciuc, i s-a adresat din nou, evocând situația absurdă în care se afla. Important mi se pare nu doar conținutul textului, ci și destinatarul, care îl cunoștea și putea judeca și înțelege bine, în calitate de martor credibil, tragismul situației, mai ales că nu era în relații bune cu Nae Ionescu, magistrul declarat al lui Eliade:

„...am fost eliberat de douăsprezece zile, semnînd o hîrtie prin care mă angajam să nu fac politică (Straniu! Mă întreb cînd am făcut vreodată politică – și-mi amintesc că semnasem acum vreo șase luni o hîrtie asemănătoare. Cu toate acestea, am fost ținut șaisprezece zile la Prefectură și trei luni la Ciuc!). [...] Ce credeți, stimate domnule profesor, despre un tînăr care se vede, la 31 de ani, nu numai lipsit de dreptul de a-și cîștiga existența, în imposibilitatea de a munci – dar se vede bolnav de piept din cauza tratamentului și a subalimentației la care a fost supus într-o temniță, la care a fost osîndit fără nici o vină și fără nici o judecată? [...] Zadarnic am umblat în două continente, am citit biblioteci întregi și am scris șaisprezece volume. [...] Mă întreb ce blestem apasă asupra generației mele, ca ratarea și moartea să ne seceze atît de timpuriu și cu atîta cruzime?” [MEC, III: 15-16]

Răspunsul protectorului său este încurajator și reafirmă încrederea lui în persoana și în destinul academic al discipolului său, umbrite temporar de răuvoitori și de contexte potrivnice:

„Iubite Domnule Eliade, Am văzut și eu în jurnale de suspendarea pentru doi ani a lui Nae [...] Din parte-mi însă îți promit tot sprijinul pe care nu mă îndoiesc că ți-l va acorda majoritatea Consiliului. [...] Revista ar risipi atmosfera nefavorabilă pe care nepriceperea lui Chelaru ți-a făcut-o altădată. [...] Viitorul d-tale se deschide de acum înainte. Mă bucur că prin împrejurările vieții am putut să-ți fiu de ajutor. Așa voi fi și de aici înainte. D-ta ai fost o veche simpatie a mea încă de cînd te găseai pe băncile Universității.” [MEC, IV: 41]

COLABORATORI, PRIETENI INFLUENȚI, OFICIALI

În aceleași circumstanțe, i-a scris publicistului Titu Ștefan Devechi³¹, codirector al ziarului „Cuvîntul”, rugându-l să-l împrumute pentru ca „familia [...] nu va trebui să cerșească” [MEC, I: 219]:

„Profesorul nostru [Nae Ionescu, n. n.], pierzîndu-și leaful la Universitate, din care îmi țineam zilele, și eu fiind în imposibilitate de a mai cîștiga ceva prin scris – îndrăznesc să mă adresez D-tale. [...] S-ar putea să obții lunar o mică sumă de bani – împrumut pe numele meu – din care să trăiască soția și copilul nostru? [...] Am o bibliotecă de un milion de lei și [...] voi achita orice datorie.” [MEC, I: 219]

³¹ 1899 – ?.

În același scop și în aceeași lună, l-a contactat și pe directorul Editurii Cugetarea, P. C. Georgescu-Delafraș³², solicitând restul din drepturile sale de autor pentru *India* (ediția a doua) și *Șantier*.

Lui Cezar Petrescu³³ i se adresează în aceeași chestiune în mai 1938, ca scriitor și ca director al celui mai important ziar (oficios) de atunci, „România”³⁴, denunțând abuzul, încălcarea legislației, a drepturilor civile și violența instituțiilor statului democratic:

„A fi asistentul lui Nae, se-nțelege, este de-a dreptul subversiv. A fi redactor la „Cuvântul” este chiar și mai grav. Cumulînd aceste două culpe, eu și familia mea suntem neconținut păziți de agenți, de șase săptămâni. Cinci descinderi și percheziții, descindere la proprietar, jandarmi pe stradă, sergent la poartă. De cinci zile, de cînd au venit să «mă ridice» – fără mandat, firește –, eu sunt fugărit ca un vînat de lux, din casă în casă, din gară în gară, din oraș în oraș. Am de lucru, ca să-mi pot plăti coșnița, și nu pot lucra. M-am angajat să editez, în limba franceză, o revistă de studii religioase, „Zalmoxis” și am primit de două luni șase studii de la savanți străini. Nu pot tipări revista, pentru că nu mai găsesc fonduri. Și, mai ales, pentru că sunt urmărit ca un cîine. Nu mă gîndesc la mine; dar mă gîndesc la țara noastră, pe care am angajat-o – ca un prost – la Collège de France, la Academia Italiană, la Oslo și Bruxelles, la Harvard University și la Field Museum. [...] Luni noaptea, s-au făcut cinci sute de noi arestări. Toți subversivi. Toți studenții mei de la Seminarul de metafizică sunt arestați sau urmăriți. Iar eu sunt considerat atât de periculos, încât a venit chiar un colonel la mine acasă, ca să mă „ridice.” [MEC, II: 468-469]

Peste un an îi va scrie iar, constrîns de condițiile precare de trai și afirmîndu-și nevinovăția în fața acestuia, care l-ar fi putut contrazice, dacă ar fi avut motive:

„Sunt la capătul puterilor. Am scris vreo cinci articole la „România literară”, dar pînă azi n-am primit onorariul. N-am cerut niciodată onorarii dacă ele nu mi s-au dat. Dar de data aceasta, sunt silit să o fac. Și îndrăznesc, pentru că știu că d-ta ai cunoscut spectrele sărăciei și deznădejdiei ultime ale unui scriitor nevoit să-și vîndă cu bucata biblioteca. Dacă m-aș face vinovat de cel mai mic lucru, în afară de crîncena mea onestitate, aș răbda și mi-aș aștepta sfîrșitul hotărît de Dumnezeu. Dar, repet, mi-este peste putință să-mi descopăr vreo vină. Și atunci, mă întreb: cui folosește lenta mea pieire?” [MEC, II: 470]

Eliade a solicitat colaborarea la revistă celor mai erudiți savanți, folcloriști și etnografi români, între care se numără și Petru Caraman³⁵, pe care, înainte de plecarea sa la Londra, l-a sfătuit să ceară sprijinul lui D. M. Pippidi și C. Noica, ambii colaboratori la

³² 1885 – ?. De la Georgescu-Delafraș se păstrează o scrisoare din 1944, în care îl anunța de stadiul tipării nulei *Șarpele* și își exprima intenția de a-i publica în anul respectiv încă cel puțin 3 – 4 cărți de literatură. [MEC, II: 40].

³³ 1892 – 1961; se păstrează 8 scrisori ale lui Eliade către el, expediate între 1927 și 1943; în această perioadă era director la „România” și la „România literară”.

³⁴ „Din nefericire pentru Cezar Petrescu, dar și pentru presa românească, „România” nu e ziarul lui Cezar Petrescu. Nu e nici ziarul vreunui om de afaceri. „România” e officiosul dictaturii carliste sau, mai bine zis, ziarul lui Carol al II-lea. [...] Scriitorul e însă și un ziarist de prestigiu, cunoscut mai ales ca arhitect de gazete: „Gîndirea”, „Cuvântul”, „Curentul”. – Ion Cristoiu, în <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/unmogul-carol-al-ii-lea>.

³⁵ 1898 – 1980, profesor universitar la Iași și București; se păstrează 1 scrisoare a lui Mircea Eliade din 1940 și 5 scrisori ale lui Petru Caraman, din perioada 1930 – 1940. O scrisoare de mulțumire pentru trimiterea primului număr al revistei primește Eliade și din partea lui profesorului și criticului literar Al. Dima (1905 – 1979).

editarea revistei în absența lui [MEC, I: 138]. Conținutul acestor scrisori se referă strict la termenele de predare, la temele științifice, programul de lucru și îndatoririle oficiale:

„M-am bucurat mult de vestea plăcută a triumfului lui „Zalmoxis” – căci e un adevărat triumf să poată răzbate prin bezna spirituală a bieteii noastre epoci.”, îi scrie Caraman în martie 1940 [MEC, I: 170].

O bună parte din corespondența din 1939 – 1940 se referă la eforturile sale de a obține subvenții pentru editarea revistei „Zalmoxis” și la cei care au susținut-o, C. Rădulescu-Motru, Alexandru Rosetti, Mihail Ralea, Nicolae Condiescu – din rândul mediului universitar și al scriitorilor, mai puțin din cel al autorităților, așa cum reiese dintr-o scrisoare adresată lui Tudor Vianu³⁶, pe 8 februarie 1939. Ea vorbește și despre instabilitatea României din acei ani, când suma necesară inițial tipăririi ajunge de patru ori mai mare în final:

„Iubite Domnule Tudor Vianu, Îndrăznesc să vă adresez această scrisoare, pentru că nu e vorba de mine și pentru că, mai ales, nu cer nimic pentru mine. Am tăcut când n-am avut de coșniță, am tăcut și când n-am avut bani de chirie; dar, de data aceasta, nu mai am dreptul să tac. [...] Te rog să mă crezi că aici nu mai e vorba de mine, ci de un angajament al culturii române, care vrea să se exprime pe plan european.” [MEC, III: 231-233]

Peste nici o lună, îi scrie lui Nicolae Condiescu³⁷, unchiul soției lui, prezentând viața sa în democrația românească de atunci, condiția sa de intelectual:

„Eu nu mai am nimic de adăugat la ceea ce știi D-ta, decât că mi-am plătit chiria cu o poliță ce expiră la 20 martie, că masa mi-o plătesc prietenii, că boala mea nu e complet vindecată, că umblu în zdrențe – și, în plus, că am pe brațe revista „Zalmoxis”, al cărei preț s-a urcat la 80 000 lei și pe care demnitatea mea de cărturar român mă obligă s-o scot, chiar dacă ar trebui să-mi vând biblioteca.” [MEC, I: 180-181]

Odiseea apariției acestei veritabile „arhive de studii religioase, etnografie și folclorice” avea să se încheie abia în a doua jumătate a anului, pe cheltuiala Ministerului Presei și Propagandei, reprezentat de ziaristul Ion Dragu³⁸. În iulie 1939, Mircea Eliade îi scrie o scrisoare de mulțumire lui Armand Călinescu³⁹, prim-ministrului, care eliberase fondurile pentru editarea primului volum al revistei, „excelent primită în cercurile științifice străine”, care vorbea îndestul „asupra adevăratelor mele preocupări.” [MEC, I: 140]. Cu o lună înainte, îi trimisese Rectorului Universității, Stoicescu⁴⁰, aceleași mulțumiri, dar acesta i-a răspuns cu modestie și interes pentru studiile lui Eliade și i-a promis să îl sprijine în continuare, chiar și prin colaborarea sa. Dar grija editorului va continua și în perioada activității sale ca atașat cultural și de presă la Legația Română din Londra. La 6 mai 1940, i-a scris profesorului Alexandru Rosetti⁴¹, care intervenise pentru el pe lângă ministrul

³⁶ 1897/8 – 1966, estetician și critic literar, din 1924 suplinitor la Universitate, iar din 1930 conferențiar la Facultatea de Litere.

³⁷ 1880 – 1939; președinte al Societății Scriitorilor Români, aghiotant regal.

³⁸ 1889 – ?, secretar în Ministerului Presei și Propagandei. Eliade îi adresează o scrisoare în 1939 și îi transmite volumul tipărit, anunțându-l pe cel de al doilea.

³⁹ 1893 – 1939, apropiat de regele Carol II.

⁴⁰ Se păstrează două scrisori ale lui Stoicescu din 1939.

⁴¹ 1895 – 1990; filolog, director al Editurii Cultura Națională și al Editurii Fundația pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II, inițiator al proiectelor de editare a operelor lui B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice* Editura Fundația pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II, 1937 și Nae Ionescu, *Roza virturilor* (1926 – 1933),

Constantin C. Giurescu pentru numirea lui în postul de acolo, rugându-l să înainteze petiția pentru tipărirea celui de al II-lea volum al revistei „Zalmoxis” și să-i anunțe pe Constantin Noica și pe Mihail Sebastian să încaseze banii pentru editarea numărului următor.

Din prima scrisoare a lui Rosetti, deducem că el a inițiat corespondența, semnând plin de curtoazie: „Cu cele mai distinse salutări, al D-tale devotat”. A făcut numeroase gesturi de prietenie față de Eliade, semnalându-i noutăți bibliografice, felicitându-l pentru excelenta primire a tezei sale despre Yoga, pe care tot el i-o și tipărise, sprijinindu-l în munca sa de editare a lui Hasdeu și Nae Ionescu fără a-l presa, în încercările de înființare a Institutului Oriental și a revistei „Zalmoxis” sub patronajul regelui și Fundației pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II, sperând în numirea oficială a lui Eliade ca asistent al lui Nae Ionescu, plângându-se uneori de insultele zilnice primite din partea lui Iorga et co.

Din Marea Britanie, Eliade îi comunică bucuria că *Yoga* și „Zalmoxis” se află la British Museum și la câțiva librari, că activitatea lui științifică este cunoscută de reprezentanții presei străine și ai PEN cluburilor europene, încântat și de aprobarea oficială a ambasadorului de a intra în contact cu scriitori, etnografi, orientaliști și filosofi englezi, cât și de personalitatea prințului Matila Ghyka, „om încântător și foarte original.” [MEC, III: 94]. Scrisorile mărturisesc același devotament în muncă, pe care îl manifestă față de activitățile impuse de funcția sa, de publicarea autorilor români în traducere engleză, de apariția primei reviste românești în limba engleză, pentru care scrie articolul de fond, și de rapoartele despre presa culturală din Marea Britanie. Optimismul său și nădejdea „în permanența valorilor spirituale”, „mai fierbinte ca oricând” [MEC, III: 92], alternează cu îndoiala, când simte că angajații Legației sunt tot mai izolați în mediul englez, a cărui ostilitate crește în cele trei luni de serviciu, și este devastat de durere după anexarea Basarabiei [MEC, III: 92]; uneori, nu-și ascunde îngrijorarea („*Trăiesc cu teamă, gândindu-mă neconștient la soarta țării mele*”), întrebând despre „lucrurile și cultura din țară” [MEC, III: 91]. Neliniștea îl face să își dorească reîntoarcerea în patrie, unde voia să vadă tipărite următorul număr al revistei „Zalmoxis” și *Mitul reintegrării*. Dar nu va reveni, ci îi va scrie lui Rosetti de la Legația Română din Lisabona, unde i s-a făcut transferul în 1941 și unde a trăit în același provizorat, înseninat doar de lectura operelor complete ale lui Ortega y Gasset, pe care-l consideră

„cel mai european dintre spanioli, iar critica societății spaniole, așa cum o face el, cu durere se potrivește întocmai mult încercatei noastre țări. Ar merita să fie tradus numai ca să ne cunoaștem mai bine – și societatea, și necazurile.” [MEC, III: 97-98].

O mai asiduă corespondență în acest an o va avea cu ziaristul Alexandru Constant⁴², subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine; după experiența traumatizantă din Marea Britanie, părăsită în urma alianței dintre România și puterile Axei, ajuns în Lisabona la închiderea Expoziției Expansiunii Portugheze în lume, i-a trimis un raport, bucuros că România era singura țară europeană invitată, cu texte din istoria românilor și o comunicare ținută de Nicolae Iorga. Alături de Aron Cotruș, s-a implicat în distribuirea unor cărți și broșuri despre România Mare (sfârtecată iar de rușii sovietizați), în redacții, biblioteci, universități și unor personalități culturale portugheze, iar o scrisoare adresată Directorului

Editura Cultura Națională, 1937, ambele îngrijite de Eliade. Se păstrează 11 scrisori ale lui Eliade către el, redactate între 1940 – 1976, dintre care 7 în perioada investigată de noi și 13 scrise de Rosetti în perioada 1933 – 1969, dintre care 10 în perioada investigată de noi. În 1937, pe când lucra la Hasdeu, Perpessicius (1891 – 1971) i-a trimis lui Eliade o scrisoare entuziastă, cu câteva sugestii [MEC, III: 265].

⁴² Subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine în timpul celui de Al Doilea Război Mondial [cf. Mircea Handoca, EAA, I: 183]. Se păstrează 4 scrisori trimise de Eliade între 1941 – 1944.

presei solicită material documentar [MEC, I: 220]. Temele pericolului comunist și mijloacelor portugheze de contracarare a propagandei lui revin în următoarele rapoarte. Două se referă la tensiunea politică din Portugalia, unde domneau o atmosferă apăsătoare și „psihoza stării de război” din cauza camuflajului antiaerian, la comploturile împotriva lui Salazar, urmate de arestări și deportări, la sabotajul regimului său de către comuniștii cu legături propagandistice în Rusia și Marea Britanie și la naivitatea bisericii în judecarea evenimentelor de pe poziția de supraviețuire, sub constrângerea evenimentelor; aceasta susținea „revoluția comunistă mondială” pentru „o lume nouă, socialistă și creștină”, deoarece vedea în posibila victorie a nazismului „dispariția definitivă a creștinismului în Europa”. [MEC, I: 185]. Această perioadă apare consemnată în *Jurnalul portughez* cu maximă acuitate. Sub presiunea evenimentelor, Eliade își găsea rostul în onorarea îndatoririlor pe care le avea la Legație, anunțând, în 1944, titlurile de „iminentă apariție” în Portugalia, opere semnate de Liviu Rebreanu, Vasile Voiculescu, Simion Mehedinți (a cărei traducere o verifică, alături de *Europolis*-ul lui Jean Bart), cât și volumul său de eseuri lusitane.

Aflat în Portugalia, Mircea Eliade tânjea după întoarcerea în țară și trimite o cerere către Gheorghe Brătianu, decanul Facultății de Litere și Filozofie din București, „pentru înscrierea la concursul deschis în vederea ocupării Conferinței de filosofie a istoriei și filosofie a culturii de pe lângă Facultatea de Litere și Filosofie din București”, cerere însoțită de un *Memoriu de titluri și lucrări în vederea ocupării prin concurs a Conferinței de filosofie a istoriei și filosofie a culturii*, apărute în București, Cluj, Roma, Paris, Calcutta și Lisabona. Dar n-a fost să fie. Niciodată.

Corespondența lui Mircea Eliade, purtată cu oamenii de știință, maeștri, profesori universitari, directori de edituri, fundații și reviste culturale, ori cu reprezentanți oficiali ai guvernului României din perioada 1926 – 1945, cuprinde preponderent informații referitoare la activitățile sale multilaterale de cercetare, publicare, editare, promovare a valorilor științifice și literare românești prin articolele, studiile și cărțile sale. Ea vedește o relație de reciprocă apreciere a valorii, exprimată în mod direct, de solidaritate, generozitate și politețe desăvârșită.

Multe scrisori definesc principiile, metodele, instrumentele și viziunea sa științifică, fundamentate pe inter- și trans-disciplinaritate, erudiție, spirit critic și onestitate intelectuală; „noul umanism” al filosofului culturii și „lecțiile Indiei” sunt recunoscutibile în concepția sa asupra autenticității și experienței din textele literare. Scrisorile se referă, de asemenea, și la condiția precară a intelectualului român din epoca interbelică, la atitudinea loială față de maeștri, la energia și devotamentul față de munca sa, la dorința de schimbare de paradigmă prin reevaluarea canonului și la cea de inovare științifică.

Indirect mai mult, ele reflectă instabilitatea politică, socială și economică a noii României, polemicele culturale și invazia politicului în viața privată a oamenilor de cultură. Sunt cutremurătoare paginile din 1937 – 1938, perioada cea mai tensionată pe care a trăit-o în România, când a viețuit în sărăcie lucie și a fost arestat fără a fi acuzat sau judecat; corespondența sa cu personalități de prim rang din lumea științifică și literară vedește convingerea lui și a celor din epocă în abuzul comis asupra lui; corespondența cu prietenii și oficialitățile relevă că plecarea sa în misiunile diplomatice de la Londra și Lisabona a însemnat o soluție temporară de supraviețuire economică, căreia spera să-i pună capăt după susținerea concursului de conferențiar pe postul scos la concurs la Universitatea din București, vădind, în același timp, faptul că a considerat comunismul drept cel mai mare pericol politic pentru România și Europa, ca în mai vechile sale articole și în *Jurnalul portughez*.

BIBLIOGRAFIE

- 1993, 1999, 2003. [MEC] *Mircea Eliade și corespondenții săi*, I-V, ediție îngrijită, note și indici de Mircea Handoca, București, Editura Minerva (I-III).
1997. [Memorii] *Memorii, 1907 – 1960*, ediția a II-a revizuită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas.
1997. *Memorii, 1907 – 1960*, ediția a II-a revizuită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas.
1999. [EAA] *Europa, Asia, America... Corespondență*, I-III, Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas.
- 2006, 2007. [MEC] *Mircea Eliade și corespondenții săi*, (IV-V), București, Editura Criterion Publishing.
- Eliade, Mircea, 1990. *Profetism românesc*, I-II, București, Editura Roza Vânturilor.
- Gligor, Mihaela, 2012. *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade și Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- Handoca, Mircea, 1980. [C] *Mircea Eliade. Contribuții bibliografice*, București, Societatea literară „Relief Românesc”.
- Hasdeu, B. P., 1937. *Scrieri literare, morale și politice*, ediție îngrijită de Mircea Eliade, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă a Regelui Carol II.
- Ionescu, Nae, 1937. *Roza vânturilor* (1926 – 1933), ediție îngrijită de Mircea Eliade, București, Editura Cultura Națională.
- Ricketts, M. L., 2004. *Radăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, în românește de Virginia Stănescu și Mihaela Gligor, București, Editura Criterion Publishing, Vol. I, p. 545.

Articole de Mircea Eliade:

- „Istoria medicinei în România”, în *Revista Fundațiilor Regale*, iunie 1936, p. 664-669.
- „Misterele orifice la Pompei”, în *Oriзонtul*, 27 mai 1926.
- „Misterele și inițierea orientală”, în *Adevărul literar și artistic*, 18 iulie 1926, p. 5.
- „Orfeu și inițierea orfică”, în *Adevărul literar și artistic*, 26 septembrie 1926, p. 3.
- „Dionysos – Christ”, în *Oriзонtul*, 3 februarie 1927, p. 52.
- „Religiile mistice”, în *Cuvîntul*, 13 martie 1927, p. 1-2.
- „Marcelin Berthelot și alchimia”, în *Cuvîntul*, 14 februarie 1928, p. 1-2.
- „Institutul de Istoria Medicinii”, în *Cuvîntul*, 31 octombrie 1928, p. 2.
- „Istoria medicinei la Cluj”, în *Cuvîntul*, 11 mai 1932, p. 1.
- „Valeriu Bologa”, în *Vremea*, nr. 400, 11 august 1935, p. 9.
- „Vânătorii de microbi”, în *Cuvîntul*, 9 martie 1938, p. 2.
- “Ilmale e la liberazione nella filosofia Sāmkhya-Yoga”, în *Ricerche religiose*, an 6 (1930), p. 200-221.
- “Il rituale hindu e la vita interiore”, în *Ricerche religiose*, an 8 (1932), p. 484-504.
- “Il rituale hindu e la vita interiore”, în *Logos* nr. 1-2.
- „Cunoștințe botanice în vechea Indie”, în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, nr. 8, 8 oct 1931, p. 221-237.
- „Sarton și istoria științelor”, în *Cuvîntul*, 11 nov. 1928, p. 1-2.
- „Plantele lui Jagadish Bose”, în *Cuvîntul*, 22 ianuarie 1932, p. 1-2.
- „Cetind pe Iorga: Noi și Nicolae Iorga”, în *Cuvîntul*, 6 noiembrie 1926, p. 2.
- „Impulsul poligrafic”, în *Cuvîntul*, 9 martie 1927, p. 1-2.
- „Lecturile”, în *Cuvîntul*, 1 aprilie 1927, p. 1-2.
- „De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga”, în *Cuvîntul*, 5 martie 1927, p. 1-2.
- „Iorga”, în *Vlăstarnul*, Nr. 3, p. 4-7.
- „Sinteza istorică a D-lui Iorga”, în *Revista universitară*, Martie, nr. 3, p. 85-90.
- „Introducere în filozofia Samkhya”, în *Revista de filosofie*, nr. 2, aprilie – iunie 1930.
- „Cu dl. prof. Rădulescu-Motru despre destinele culturii românești”, în *Cuvîntul*, 13 noiembrie 1932, p. 3.
- „Domnii Iorga și Rădulescu-Motru își scriu memoriile”, în *Credința*, 17 februarie 1934.
- „Reabilitarea spiritualității”, în *Criterion*, Anul II, Nr. 6 – 7, Ianuarie – Februarie, 1935.

„Reabilitarea spiritualității”, în *Profetism românesc*, II, Editura Roza vânturilor, București, 1990, p. 65-69.

„Românismul d-lui Rădulescu-Motru”, în *Vremea*, 7 iulie 1935, p. 6.

„Românismul d-lui Rădulescu-Motru”, în *Profetism românesc*, II, ed. cit., p. 104-107.

„Filozofii români peste hotare”, în *Sânzana*, 15 ianuarie 1938, p. 3.

Resurse web:

Casadio, Giovanni, *Între filozofie, medicină și folclor. Mircea Eliade și Valeriu Bologa*, în http://www.orizonturiculturale.ro/ro_recenzii_Giovanni-Casadio.html.

Cristoiu, Ion, *Un mogul: Carol al II-lea*, în <https://www.history.ro/sectiune/general/articol/un-mogul-carol-al-ii-lea>.

<http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7471>